

# การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของคานธี

## An Analytical Study of the Concept of Three Relationships in Gandhi's Philosophy as the Foundation of Peace

ผศ.กฤต ศรียะอาจ

Asst.Prof.Kit Sriya-ad

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Faculty of Buddhism Mahachulalongkornrajavidyalaya University

### บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์แนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ของมหาตมะ คานธี ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ผลของการศึกษาวิจัยพบว่า หลักตรีภาวะสัมพันธ์คือเครื่องมือทั้ง ๓ ประการ ที่คานธี ใช้ คือ สัตยาเคราะห์ต่อสู้กับการกดขี่ ใช้เอกทศวัตรและการทำงานพัฒนาชุมชนเป็นวิธีซึ่งทำให้ประชาชนมองเห็นภาพสังคมแบบใหม่ที่พวกเขาอยากเห็น คือสังคมที่ไม่ใช้ความรุนแรง ขณะที่สัตยาเคราะห์พยายามขจัดความอยุติธรรมให้หมดไปจากสังคม การทำงานพัฒนาชุมชนก็เป็นตัวสร้างสังคมแบบใหม่ ที่จะหวานเมลิ็ดพันธุ์แห่งสันติภาพและความยุติธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม

**คำสำคัญ :** ตรีภาวะสัมพันธ์, สัตยาเคราะห์, ปรัชญาของคานธี

### Abstract

This Essay aims at analyze the concept of three relationships in Mahatama Gandhi's philosophy as the foundation of peace. This dissertation is of documentary type of research. it is found that :- Three relationships are the tools that Gandhi used, that is to say, truth (Satyagraha) to fight against the oppression, at the same time he also used Ekadasa-vatra, and community development as the method that makes people in India see the new look of their society in which they want to see, that is to say, the society without violence. Satyagraha has an attempt to eliminate the injustice out of the society; in the meantime, the community development is the constructing-agent of the new society that would sow the seed of peace and justice in society

**Keywords :** Three relationships , Satyagraha, Gandhi's Philosophy

## บทนำ

มหาตมะ คานธีเป็นนักการเมือง นักคิดและผู้นำชาวฮินดูที่มีบทบาทต่อการเมืองที่ยิ่งใหญ่ของอินเดีย มีชื่อเสียงและได้รับการยอมรับมากที่สุดในคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ท่านเป็นผู้นำของพรรคคองเกรสที่มีแนวทางเป็นของตนเองและปฏิบัติตามแนวทางความคิดของตนเองอย่างมุ่งมั่น โดยพิจารณาถึงความสำคัญของการขัดเกลาทางสังคมจนกลายเป็นหลักการและนโยบายที่ท่านยึดถือในการแก้ปัญหา โดยมีหลักการที่แน่นอนและมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เป็นไปตามหลักแห่งธรรมะ มหาตมะ คานธี ได้นำหลักอหิงสาซึ่งใช้ในวิถีประจำวันของปัจเจกชนเข้าสู่การกระทำมวลชนในทางสังคมและการเมือง และนำวิธีการเมืองแบบ “สัตยาเคราะห์”<sup>๑</sup> แทนวิธีการใช้ความรุนแรงในการเรียกร้องความไม่เป็นธรรมหรือต่อต้านผู้ปกครองที่กดขี่ข่มเหง และลิดรอนสิทธิของประชาชน เสรีภาพของมวลชน โดยใช้แนวคิดของวิธีการ “อหิงสา”<sup>๑</sup> เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาขัดแย้งที่รุนแรงในอินเดีย จนประสบความสำเร็จในการเรียกร้องสวราชหรือการปกครองตนเองจากอังกฤษ ซึ่งอุดมการณ์ทางการเมืองในปัจจุบันของอินเดียนั้น ส่วนหนึ่งมาจากลัทธิของปรัชญาต่าง ๆ ที่มีอยู่หลายสำนักปรัชญาในอินเดียและอีกส่วนหนึ่งมาจากลัทธิทางการเมืองของต่างประเทศ ซึ่งผู้นำทางการเมืองของอินเดียนำมาเผยแพร่ให้ชาวอินเดียนยอมรับ มหาตมะ คานธีเป็นผู้หนึ่งที่นำเอาลัทธิของปรัชญาต่างๆ ที่มีอยู่แล้วผสมกับลัทธิการเมืองของต่างประเทศ เพื่อปลูกฝังให้แก่ชาวอินเดียและกลายเป็นอุดมการณ์ประชาธิปไตยของอินเดียปัจจุบัน

## ตรีภาวะสัมพันธ

สิ่งที่มีค่าที่สุดที่มหาตมะ คานธีมอบให้อินเดียคือเอกราช แต่ก็ต้องยอมรับว่ามหาตมะ คานธีไม่สมควรได้รับคำชมเชยเพียงคนเดียว การที่อินเดียรอดพ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษนั้น อินเดียได้รับเอกราชเป็นเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ต้องเกิดขึ้นไม่ช้าก็เร็ว ถึงแม้มหาตมะ คานธีจะเข้ามาหรือไม่เข้ามาเกี่ยวข้องก็ตาม เป็นผลจากพลังทางประวัติศาสตร์หลายอย่างที่เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ แน่นนอน คุณูปการของมหาตมะ คานธีอยู่ตรงวิธีการที่ทำให้อินเดียได้รับเอกราช แต่ก็พูดไม่ได้อีกเช่นกันว่าเพราะมหาตมะ คานธีเท่านั้น อินเดียจึงได้รับเอกราช ถ้าเช่นนั้นอะไรคือสิ่งที่ยิ่งใหญ่สามชิ้นจากมหาตมะ คานธี มอบให้

สิ่งทีมหาตมะ คานธี มอบให้ก่อเกิดจากเสาหลัก ที่เรียกว่า ตรีภาวะสัมพันธ ๓ ประการ คือ

- ๑) การต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์
- ๒) เอกทศวัตร

<sup>๑</sup> อหิงสา (Non-Violence) ตามความหมายของศาสนาฮินดู คือการไม่ทำร้ายผู้อื่นทั้งทางกาย วาจา และใจ ต่อเพื่อนมนุษย์ทั่วไป และยังขยายครอบคลุมไปถึงสัตว์สัตว์ ผู้ปฏิบัติต่อหลักการนี้ต้องปลูกฝังความรู้สึกที่ไม่ประทุษร้ายต่อสัตว์โลกทั้งปวงด้วย

๓) การทำงานพัฒนาชุมชน

ของขบวนการสามชั้นนี้ เป็นแนวคิดที่ทำให้เกิดคำศัพท์ใหม่ ซึ่งเรารับมาใช้ในสังคมของอินเดีย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของคานธี ในฐานะเป็นฐานของสันติภาพ” โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ

๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและทฤษฎีเรื่องสันติภาพของมหาตมะ คานธี

๒) เพื่อศึกษาแนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของมหาตมะ คานธี

๓) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ของมหาตมะ คานธี ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ

**วัตถุประสงค์ข้อที่ ๑** ได้ผลการวิจัยว่า คานธีมีหลักอหิงสาเป็นมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมอยู่ในสายเลือดอหิงสา เป็นหลักคำสอนที่โดดเด่นซึ่งครอบคลุมคานธีถือปฏิบัติทั้งยังเป็นคำสอนสำคัญในศาสนาเชน อหิงสาก็มีอิทธิพลมากต่อผู้คนในรัฐคุชราตที่คานธีอาศัยอยู่ และอาจจะมากกว่าทุกภูมิภาคของอินเดียก็ได้ คานธีได้รับอิทธิพลทางความคิดเรื่องนี้อย่างยาวนานจนจำไม่ได้ว่าตั้งแต่เมื่อไร อาจพูดได้ว่าไม่มีประเทศไหนถือปฏิบัติเรื่องอหิงสาชนิดหยั่งรากลึกและสืบเนื่องยาวนานเท่าอินเดีย แนวคิดสำคัญของปรัชญานี้ปรากฏในคำสอนของ คัมภีร์พระเวทคือสอนว่าทุกชีวิตเป็นหนึ่งเดียวกันแต่ละประมาณถือเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาล และจักรวาลก็มีอยู่ในทุก ๆ ประมาณ ปรัชญานี้ยังมองว่า จักรวาลเป็นส่วนหนึ่งของพระผู้สร้าง และพระเจ้าทรงสถิตอยู่ทั่วทุกแห่งหนในจักรวาล ความคิดเรื่องความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างพระผู้สร้าง สิ่งที่ถูกสร้าง และมนุษย์ คือรากฐานสำคัญของปรัชญาอหิงสา ปรัชญานี้ถือเป็นรากฐานสำคัญของแนวคิดเรื่องสันติวิธี มหาตมะ คานธี ได้นำหลักอหิงสา ซึ่งได้นำชีวิตประจำวันของปัจเจกชนเข้ามาสู่การกระทำมวลชนในทางสังคมและการเมืองและนำวิธีการเมืองแบบ “สัตยาเคราะห์” แทนวิธีการใช้ความรุนแรงในการเรียกร้องความไม่เป็นธรรมหรือต่อต้านผู้ปกครองที่กดขี่ข่มเหงและละเมิดสิทธิของประชาชน เสรีภาพของมวลชน โดยใช้แนวคิดของวิธีการ “อหิงสา” เพื่อนำไปใช้ในการแก้ปัญหาขัดแย้งที่รุนแรงในอินเดียจนประสบความสำเร็จในการเรียกร้องสวราชหรือการปกครองตนเองจากอังกฤษ ซึ่งอุดมการณ์ทางการเมืองในปัจจุบันของอินเดียนั้น ส่วนหนึ่งมาจากสิทธิของศาสนาต่าง ๆ ที่มีอยู่หลายศาสนาในอินเดียและกลายเป็นอุดมการณ์ประชาธิปไตยของอินเดียอันเป็นที่มาของการแสวงหาสันติภาพ

“สัตยาเคราะห์” หมายถึง การให้คำมั่นสัญญาในการที่จะร่วมมือร่วมแรงกันในทางความคิดสร้างสรรค์กับผู้นำทางการเมืองของอินเดีย เพื่อให้เศรษฐกิจ สังคม การเมืองของอินเดียให้ดำเนินไปด้วยดี มหาตมะ คานธี เห็นว่า นักสัตยาเคราะห์จะต้องสร้างสมรรถภาพทางจิตให้เข้มแข็ง เพื่อขจัดโรคร้ายก็คือ ความไม่เป็นธรรมทางสังคม และในการนี้หากเกิดความลำบากทุกข์ยากเกิดขึ้นก็ต้องอดทนไม่ลดละคำมั่นสัญญาที่ให้ไว้ กลุ่มสัตยาเคราะห์จะต้องอยู่ในศีลธรรมอันดีและเคารพในกฎหมายที่ให้ความ

เป็นธรรม<sup>๒</sup> คานธี ได้เรียนรู้วิธี “สัตยาเคราะห์” (Satyagraha) เป็นอาวุธทางการเมือง สัตยาเคราะห์ คืออาวุธแห่งสัจจะและความรัก ความเคลื่อนไหวที่เรียกว่า “สัตยาเคราะห์” เป็นการทดลองความจริงทางการเมืองที่ยิ่งใหญ่และทรงพลังที่สุดของคานธี ขบวนการสัตยาเคราะห์จะยึดมั่นอยู่แต่ในหลักแห่ง “อหิงสธรรม” จะอุทิศตนและทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อความถูกต้องและความยุติธรรม

หลักสำคัญที่คานธีถือปฏิบัติในเรื่อง “อหิงสา” ก็คือ การยอมทนทุกข์เพื่อชำระจิตใจของตนเองและเปลี่ยนจิตใจของผู้ที่ทำผิด คานธีได้อดอาหารนับจำนวนครั้งไม่ถ้วนในชีวิต เมื่อเห็นผู้ร่วมงานใช้วิธีการรุนแรงหรือกระทำผิด ด้วยความเสียสละและการยอมทนทุกข์ของคานธี ผู้กระทำผิดได้สำนึกกลับตัวเสียใหม่ คานธีถือว่าการอดอาหารเป็นการชำระจิตใจของตนเองให้บริสุทธิ์ และเป็นการชำระจิตสำนึกของส่วนรวมให้บริสุทธิ์ด้วย

ด้วยการปฏิบัติแบบ “อหิงสา” ความจริงหรือคุณธรรมในตัวของมนุษย์จะถูกปลุกให้ตื่นขึ้น ในจิตสำนึก และไม่ว่ามิตรหรือศัตรูก็จะกลายเป็นบุคคลที่รักความจริงและความเป็นธรรมในที่สุด ถ้าเป็นมิตรก็จะเป็นมิตรที่ดียิ่งขึ้น ถ้าเป็นศัตรูก็จะค่อยๆ เปลี่ยนท่าทีจากศัตรูกลายเป็นมิตรในที่สุด คานธีมีความเชื่อมั่นในมนุษยชาติมาก ว่ามนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะเป็นคนดีหรือคนเลว หากได้รับการปฏิบัติอย่างถูกต้องแล้ว ก็จะเป็นคนดีขึ้นมาได้ทุกคนไม่มีข้อยกเว้น

ดังนั้น การใช้ความรุนแรง การประหัตประหาร หรือสงคราม จึงถือเป็นความผิดอย่างมหันต์ เพราะเท่ากับเป็นการสิ้นหวังในมนุษยชาติ เป็นการทำลายคุณธรรมและความจริงที่ซ่อนอยู่ในตัวของมนุษย์ทุกคน และเป็นการปลุกธรรมชาติฝ่ายต่ำของมนุษย์ให้แสดงพลังกำลังออกมา อันกลายเป็นการจ้องล้างจ้องผลาญไม่มีที่สิ้นสุด วิธีที่จะเอาชนะความชั่วจึงไม่ได้อยู่ที่การทำลายคนชั่ว แต่อยู่ที่การเปลี่ยนจิตใจของคนชั่วโดยไม่ทำความชั่วตอบ คานธีได้ย้ำเตือนอยู่เสมอว่า ให้เกลียดชังความเลวแต่อย่าเกลียดชังคนเลว เพราะทุกคนมีโอกาสกลับตัวเป็นคนดีได้เสมอ

**วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒** ได้ผลการวิจัยว่า แนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ในปรัชญาของมหาตมะ คานธี ประกอบด้วยการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์ เอกทศวัตร และการทำงานพัฒนาชุมชนเป็นหลักแนวคิด สัตยาเคราะห์จึงมีความหมายว่า การยึดมั่นในความจริง คำนี้เกิดขึ้นหลังมีการเคลื่อนไหวของประชาชน ภายหลังคานธีได้นิยามคำศัพท์ใหม่นี้ว่า พลังแห่งสัจจะ พลังแห่งจิตวิญญาณ หรือบางครั้งก็นิยามว่า พลังแห่งความรัก เพื่อให้เข้ากับแนวคิดเบื้องหลังการต่อสู้แบบสันติวิธีที่เขาเพิ่งค้นพบ วิธีนี้ประสบผลสำเร็จ และยังใช้กันอยู่ถึงปัจจุบัน บนหน้าประวัติศาสตร์ของอินเดียมีการนำแนวคิดนี้ไปใช้ในระดับที่กว้างและในประเด็นที่หลากหลาย ตั้งแต่การแก้ปัญหาในระดับปัจเจก ไปจนถึงปัญหาระดับประเทศ นำมาใช้เป็นตัวกระตุ้นในการเปลี่ยนแปลงสังคม ที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์ มนุษย์ใช้อยู่สองอย่างคือ ความโลภและ

<sup>๒</sup> Mukherjee, G.N. *Anarchist Thought in India*, (Place : Varanasi press, 1966), p. 212..

ความกลัว เป็นตัวกระตุ้นให้คนอื่นทำตามเพื่อเปลี่ยนสถานการณ์ให้ตนเป็นฝ่ายได้ประโยชน์ ลักษณะที่แท้ของสัตยาเคราะห์อย่างหนึ่งก็คือ มันรู้จักแยกแยะความชั่วออกจากคนที่ทำชั่ว เพราะเหตุนี้ สัตยาเคราะห์จึงสามารถสู้กับความชั่ว ในเวลาเดียวกันก็ยังช่วยคนทำผิดไว้ได้ สัตยาเคราะห์วางหลักการพื้นฐานไว้ดังนี้

๑. สัตยาเคราะห์เชื่อในความเป็นหนึ่งเดียวของชีวิต

๒. สัตยาเคราะห์จึงเชื่อว่าการสมัคใจยอมรับความเจ็บปวดสามารถสื่อไปถึงแม้แต่ฝ่ายตรงข้ามที่ใจแข็งที่สุด

๓. สัตยาเคราะห์เชื่อว่ามนุษย์นั้นทำผิดได้เสมอ ดังนั้นจึงเต็มใจให้อภัยคนหรือกลุ่มคน ซึ่งยังหนีไม่พ้นการทำผิด

ในฐานะที่เกิดมาเป็นมนุษย์ นักต่อสู้ตามแนวทางสัตยาเคราะห์ต้องให้เหตุผลกับตัวเองว่า ถ้าเราให้อภัยตัวเองกับความผิดนับครั้งไม่ถ้วนที่เราทำลงไปได้ ทำไมเราถึงให้อภัยฝ่ายตรงข้ามเมื่อเขาทำผิดไม่ได้

คานธีนำหลักความประพฤติ ๑๑ ข้อ มาใช้ในอาศรม เพราะเขาพยายามเปลี่ยนสิ่งที่ในเวลานั้นถือว่าเป็นคุณธรรมของปัจเจกให้เป็นค่านิยมของคนในสังคม อาศรมที่อาห์เมดาบัดมีชื่อว่า “อาศรม-สัตยาเคราะห์” และใช้เป็นสถานที่อบรมนักสู้สัตยาเคราะห์ในการต่อสู้เรียกร้องเอกราช หลักความประพฤติ ๑๑ ข้อนี้ ใช้เป็นหลักเกณฑ์คัดเลือกคนที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกอาศรม และยังใช้เป็นเกณฑ์ชี้วัดว่าใครมีคุณสมบัติพร้อมจะเป็นนักสู้สัตยาเคราะห์ มันคือหลักการที่สมาชิกอาศรมใช้เป็นแนวทาง และยังเป็นดวงประทีปแก่คนทั้งประเทศที่ยอมรับเส้นทางการต่อสู้แบบสันติวิธี คานธีมองชีวิตแบบไม่แยกส่วน เขาจึงไม่แบ่งแยกระหว่างความประพฤติส่วนตัวกับพฤติกรรมทางสังคม หลักความประพฤติ ๑๑ ข้อ ของอาศรมก็เช่นกัน มันคือสิ่งที่ต้องนำไปปฏิบัติในสังคม การแบ่งแยกว่าคุณความดีบางอย่างเป็นเรื่องเฉพาะบุคคลทำให้สังคมพลาดโอกาสที่จะได้รับประโยชน์จากคุณค่าหลายๆ อย่าง คานธีนำเรื่องนี้มาใช้ให้ถูกทางด้วยการมองเห็นความจริงที่ว่า คุณความดีของปัจเจกย่อมไร้ค่าหากไม่นำมาปฏิบัติร่วมกันในสังคม และหลักความประพฤติทั้ง ๑๑ ข้อ ของอาศรมก็เกินไปเพื่อการนี้โดยตรง

หลักความประพฤติ ๕ ข้อ (จาก ๑๑ ข้อ) ที่คานธีนำมาใช้ชาวอาศรมปฏิบัติ มีที่มาจากคำสอนของทุกศาสนาในโลก เรียกว่า ปัญจมหาวัตร หรือ ยมะ ในวัฒนธรรมอินเดีย ได้แก่ ความจริง อหิงสา พรหมจรรย์ การไม่สะสมทรัพย์สมบัติ และการไม่ลักขโมย คานธีไม่เคยอ้างว่าตนเป็นคนคิดหลักการพวกนี้ขึ้นมาเอง เขาบอกว่า “ข้าพเจ้าไม่มีอะไรใหม่ๆ มาสอนชาวโลก ความจริงและอหิงสาเป็นเรื่องเก่าแก่ที่มีมานานเท่ากับขุนเขา” ในสังคมที่รู้จักคำสอนทางศาสนามานานนับพันปี หลักความประพฤติเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทุกคนรู้จักดี และยังเป็นสิ่งที่ทุกคนน้อมรับไว้ในมโนสำนึก

หลักความประพฤติอีก ๒ ข้ออาจเรียกว่าเป็นส่วนเสริม คานธีถือว่าการรู้จักควบคุมความอยากทางลึ้น หรือ อาสวัต เป็นสิ่งจำเป็นต่อการรักษาพรหมจรรย์ เขาตีความอาสวัตว่า “คนที่รู้จักควบคุมความอยากทางลึ้น ย่อมควบคุมอายตนะอื่นๆ ของตนได้” อาสวัตจึงเป็นการเกื้อกูลต่อการถือพรหมจรรย์

หรือละเว้นจากการมีเพศสัมพันธ์ หลักความประพฤติเสริมข้อที่สอง คือ ความไม่กลัวหรือความกล้าหาญ คุณธรรมข้อนี้จำเป็นสำหรับการฝึกฝนคุณธรรมข้ออื่นทุกข้อ ยกตัวอย่างเช่น คุณไม่อาจฝึกเรื่องการยึดมั่นในความจริงหรือหิงสาทางความคิด คำพูด และการกระทำได้ เว้นแต่คุณจะเป็นอิสระจากความกลัว

หลักความประพฤติที่เหลืออีก ๔ ข้อ เกิดขึ้นเพราะความจำเป็นของสถานการณ์ที่เป็นอยู่ในอินเดีย ในยุคสมัยของคานธี พันธสัญญา ๔ ข้อนี้ ยังใช้ได้กับวัฒนธรรมอื่นและยุคสมัยอื่น แต่มันเหมาะสมกับสังคมอินเดียในเวลานั้นมาก หลัก ๔ ข้อนี้ ได้แก่ การยอมรับและเคารพในศาสนาทุกศาสนาอย่างเท่าเทียมกัน การให้เกียรติต่ออาชีพผู้ใช้แรงงาน การยกเลิกชนชั้นจัณฑาล และสวเทศ<sup>๕</sup> หรือการสนับสนุนชุมชนใกล้เคียง ความแตกแยกระหว่างฮินดูกับมุสลิมเป็นปัญหาหนักสุดที่คานธีต้องเผชิญในช่วงชีวิตของเขา การเคารพและยอมรับในศาสนาอื่นจึงเป็นประเด็นสำคัญที่สุดสำหรับคานธีและผู้ที่เกี่ยวข้องกับเขา เขาเริ่มทำเรื่องนี้ตั้งแต่ในอาศรมและขยายไปทั่วประเทศ คานธียังพบว่าสังคมแบ่งออกเป็นสองชนชั้น คือพวกที่ทำงานใช้แรงงาน กับพวกเลี้ยงชีพโดยอาศัยแรงงานคนอื่น คานธีวางหลักเรื่องการให้เกียรติผู้ใช้แรงงาน เพราะต้องการมุ่งไปที่ต้นตอของความแตกต่างทางชนชั้น การดูถูกคนที่เป็นจัณฑาลหรือการเลือกปฏิบัติกับคนในวรรณะต่างๆ ที่ทำกันมานาน เป็นคำสาปอีกข้อที่กัศร่อนสังคมอินเดีย การยกเลิกชนชั้นจัณฑาลจึงเป็นพันธสัญญาข้อหนึ่งในอาศรมของเขาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และยังเป็นประเด็นในการทำงานพัฒนาชุมชน

การทำงานพัฒนาชุมชน นับแต่วันที่เขารับงานต่อต้านแบบสันติวิธี เขาก็คิดทำงานเชิงบวกควบคู่ไปด้วย ห้องทดลองการทำงานพัฒนาชุมชนแห่งแรกของคานธีคือ อาศรมสองแห่งที่เขาตั้งขึ้นที่แอฟริกาใต้ ที่เรียกว่าชุมชนฟินิกซ์และไรต์ลอสตอย คานธีใช้วิธีหิงสาของสัตยาเคราะห์ต่อสู้กับการกดขี่ เขาก็ได้ใช้การทำงานพัฒนาชุมชน เป็นวิธีทำให้ประชาชนมองเห็นภาพสังคมแบบใหม่ที่พวกเขาอยากเห็น นั่นก็คือสังคมที่ไม่ใช้ความรุนแรง ขณะที่สัตยาเคราะห์พยายามขจัดความอยุติธรรมให้หมดไปจากสังคม การทำงานพัฒนาชุมชนก็เป็นตัวสร้างสังคมแบบใหม่ ที่จะหวานเมลิ็ดพันธุ์แห่งสันติภาพและความยุติธรรมให้เกิดขึ้น งานพัฒนาชุมชนที่เขาเป็นคนวางโครงร่างให้กลุ่มแนวร่วมคองเกรสแห่งชาติอินเดียก็ครอบคลุมวิถีชีวิตของคนอินเดียส่วนใหญ่

ในด้านเศรษฐกิจ งานพัฒนาชุมชนประกอบด้วยโครงการผลิตผ้าคาดี้ งานหัตถกรรมท้องถิ่น และการสร้างความเท่าเทียมด้านแรงงานและเศรษฐกิจ ในด้านการเมือง งานพัฒนาชุมชนคือการสร้างความสามัคคีระหว่างฮินดูกับมุสลิม การยกเลิกชนชั้นจัณฑาล การยกระดับบทบาทและสถานภาพสตรี รวมทั้งการทำงานกับกลุ่มอดิวาसी และผู้ป่วยโรคเรื้อน ด้านศิลปวัฒนธรรมประกอบด้วยงานการศึกษาแผนใหม่ ซึ่งครอบคลุมการศึกษาทุกด้านตั้งแต่เกิดจนตาย การรักษาความสะอาดภายในชุมชน การเผยแพร่ความรู้ด้านสุขอนามัย และการห้ามจำหน่ายสุรา



คานธีต้องการทำงานพัฒนาชุมชนแบบบูรณาการ เขาจะแยกงานออกเป็นส่วนๆ หรือเป็นงานเฉพาะด้าน นี่คือเหตุผลว่าทำไมเมื่อเขาออกจากคุกครั้งสุดท้าย เขาก็ยืนยันที่จะก่อตั้ง “สมาคมคามสวะ” หรือการทำงานรับใช้ชุมชนอย่างรอบด้าน เขาเคยหลงคิดไปว่าชาวบ้านที่สนใจทำงานหัตถกรรมท้องถิ่นอย่างการทอผ้าคาดิ คงสนใจงานรณรงค์เรื่องความสามัคคีระหว่างฮินดูกับมุสลิม และการยกเลิกชนชั้นจัตตาลด้วย ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ทำงานปั่นด้ายและทอผ้า แนวคิดทางเศรษฐกิจของคานธี ประกอบด้วย ๖ ประการ คือ

๑. ระบบเศรษฐกิจจะต้องมีคุณธรรมกำกับ
๒. แนวคิดเรื่องการจำกัดความต้องการ
๓. แนวคิดเรื่องการใช้แรงงานเพื่ออาหาร
๔. แนวคิดเรื่องการกระจายผลผลิตและเทคโนโลยี
๕. แนวคิดเรื่องชุมชนและสังคมพึ่งตนเอง
๖. แนวคิดเรื่องทรัพย์สิน คือ การผนวกข้อดีของกิจการเอกชนเข้ากับการเป็นเจ้าของโดยสังคม

เราเห็นการอุทิศตัวของคานธีผ่านของขวัญสามชิ้นนี้ เอกทศวัตรเผยให้เห็นคุณสมบัติภายใน หรือความดีงามที่ทำให้เขาเป็นมหาตมะโดยเฉพาะที่อื่นเดีย สัตยาเคราะห์เป็นวิถีชีวิต ปรัชญาและวิธีการต่อสู้ซึ่งในแง่หนึ่งมันทำให้เขากลายเป็นที่รู้จักของคนทั้งโลก ส่วนงานพัฒนาชุมชนกลับไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร แต่ถึงกระนั้นมันก็ได้แสดงให้เห็นภูมิปัญญาจากอดีตที่ช่วยให้เขาดึงเอาพลังในตัวออกมาใช้ สัตยาเคราะห์คือผลงานที่ปรากฏเป็นจริงในปัจจุบัน และงานพัฒนาชุมชนคือสิ่งที่ทำให้เราพอจะมองเห็นภาพอนาคตที่เขาปรารถนา แม้ว่าภาพนั้นจะเลื่อนรางมากก็ตาม

แต่งานทั้งสามด้านก็สัมพันธ์กัน ดุจเดียวกับที่อดีต ปัจจุบัน และอนาคตไม่อาจแยกจากกันได้ ในจำนวนหลักการ ๑๑ ข้อ คานธียืมมาจากอดีต ๗ ข้อ ได้แก่ ความจริง อหิงสา การไม่สะสมทรัพย์สินสมบัติ การไม่ลักขโมย การถือพรหมจรรย์หรือเว้นจากการเสพงาม การรู้จักประมาณในการบริโภค และความกล้าหาญ ทั้งหมดนี้แม้จะมาจากอดีตแต่ก็ยังมีค่าสำหรับทุกยุคทุกสมัย วัตรอีก ๔ ข้อ คือ การทำงานใช้แรงงาน สวเทศการเครพหรือยอมรับต่อทุกศาสนา และการยกเลิกชนชั้นจัตตาล เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะความจำเป็นของสภาพสังคมในยุคสมัยของคานธี แต่ทั้งหมดนั้นก็ยังมีความล้ำสมัย และไม่เพียงแต่สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบันเท่านั้น เพราะดูเหมือนมันยิ่งกลายเป็นเรื่องสำคัญเมื่อปัจจุบันกำลังเคลื่อนเข้าสู่อนาคต

**วัตถุประสงค์ข้อที่ ๓** ได้ผลการวิจัยว่า แนวคิดตรีภาวะสัมพันธ์ของมหาตมะ คานธี ในฐานะเป็นรากฐานของสันติภาพ หลักการต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์อยู่ที่การมีคุณธรรม จริยธรรม มุ่งขจัดความรู้สึกเป็นศัตรูโดยไม่ใช้กำลังกายหรือการบีบบังคับ ขณะเดียวกันก็พร้อมเป็นฝ่ายยอมรับความเจ็บปวด

ตามความเห็นของคานธี สัตยาเคราะห์หมายถึงการแสวงหาความจริง และมุ่งมั่นที่จะไปถึงจุดนั้น ด้วยสันติวิธีอย่างไม่มีวันย่อท้อ สัตยาเคราะห์คือความรักที่แสดงออกผ่านการโน้มน้าวใจ การขอร้อง การทำให้ฝ่ายตรงข้ามหันมาสนใจเหตุผลของการต่อสู้ ขณะเดียวกันก็พร้อมยอมรับความทุกข์ความเจ็บปวด ที่ตนเองอาจได้รับ หรือถูกฝ่ายตรงข้ามลงโทษ สัตยาเคราะห์ไม่ใช่การใช้กำลังทางกาย นักสู้สัตยาเคราะห์ ไม่มีวันทำให้ฝ่ายตรงข้ามเจ็บปวดไม่ว่าทางร่างกายหรือจิตใจ ผู้ใช้สัตยาเคราะห์ในการต่อสู้ต้องไม่มีความคิดปองร้ายอยู่ในจิตใจ สัตยาเคราะห์เป็นเรื่องของพลังใจอันบริสุทธิ์ สัตยาเคราะห์จึงใช้ในรูปแบบของการไม่ให้ความร่วมมือ คือความพยายามที่จะปลุกมวลชนให้ตื่นขึ้นมาตระหนักรู้ในศักดิ์ศรีและอำนาจของตนเอง เป็นการแข็งขันไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับความชั่วร้ายที่ตนไม่มีส่วนรู้เห็นและไม่ยินดีด้วย คานธีย้ำเสมอว่าการไม่ให้ความร่วมมือกับสิ่งชั่วร้ายเป็นหน้าที่ที่เราต้องทำ มากเท่ากับการให้ความร่วมมือกับพลังฝ่ายดี

หลักสำคัญของสัตยาเคราะห์อยู่ที่การมีคุณธรรมจริยธรรม ไม่ได้อยู่ที่รูปแบบ หลักการสำคัญคือ ต้องใช้ความจริงเป็นพื้นฐานในการต่อสู้และใช้อหิงสาหรือความเมตตาเป็นวิธีการ สัตยาเคราะห์มุ่งขจัดความรู้สึกเป็นศัตรู แต่ไม่ต้องการทำร้ายบุคคลที่เป็นศัตรู อหิงสาไม่ใช่ต่อต้านความชั่ว ไม่ได้ต่อต้านคนทำชั่ว สัตยาเคราะห์เป็นพลังที่นำไปใช้ได้ทั้งโดยปัจเจกและโดยชุมชน ทั้งในเรื่องการเมืองและเรื่องในครอบครัว และใช้ได้เหมือนกันหมดไม่ว่าจะเป็นผู้ชาย ผู้หญิงหรือเด็ก ความจริงและการกระทำที่ตั้งอยู่บนความซื่อสัตย์ วิธีใช้คือการไม่ให้ความร่วมมือในความไม่ถูกต้อง ดังจะเห็นได้จาก ข้อคิดของบาทหลวง เวอร์ริเออร์ เอลวิน นักบวชชาวอังกฤษผู้อุทิศชีวิตให้การแปลคำสอนจากศาสนาคริสต์เป็นภาษาถิ่นอินเดีย เขากล่าวว่า “เหตุผลที่มีน้ำหนักมากที่สุดว่าอินเดียสมควรได้รับเอกราช คือวิธีการที่คนอินเดียหยิบมาใช้ ในการต่อสู้ การต่อสู้แบบสัตยาเคราะห์แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัติทุกข้อทุกประการของประเทศที่พร้อมจะปกครองตนเอง ความขัดแย้งระหว่างฮินดูและมุสลิมไม่มีให้เห็นในหมู่ผู้ร่วมต่อสู้ อินเดียสามารถลดการใช้กำลังทหารได้ด้วยใจอันสงบ สัตยาเคราะห์คงพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่าเป็นดอกไม้ที่งดงามที่สุดแห่งวัฒนธรรมอินเดียโบราณ และเป็นของขวัญอันประณีตสูงสุดต่อชีวิตและสำนึกคิดของคนในโลก”

หลักเอกทศวัตร เป็นข้อวัตรปฏิบัติที่มหามะ คานธี ได้นำหลักคำสอนทางศาสนา ๑๑ ประการ มาปฏิบัติแนวจุดร่วมของมวลชนเพื่อความเป็นหนึ่งเดียวเป็นคุณธรรมของปัจเจกชนให้เป็นค่านิยมในสังคม มหาตมะ คานธี มองชีวิตแบบไม่แยกส่วน จึงไม่แบ่งแยกระหว่างความประพฤติส่วนตัวกับพฤติกรรมทางสังคม ความจริงจึงเป็นคุณค่าทางสังคม ไม่ใช่แค่คุณความดีเฉพาะบุคคล

งานพัฒนาชุมชนเป็นพิมพ์เขียวกว้างๆ ของสังคมอินเดียในอนาคตที่คานธีอยากเห็น ทั้งงาน สัตยาเคราะห์และงานพัฒนาชุมชนเป็นการทำงานในสองมิติที่เกื้อกูลกันตามยุทธศาสตร์การทำงาน โดยรวมของมหาตมะ คานธี มุ่งการพัฒนาชุมชนใน ๔ ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง ด้านสังคมและ ด้านศิลปวัฒนธรรม ในด้านเศรษฐกิจ งานพัฒนาชุมชนประกอบด้วยโครงการผลิตผ้าคอตี งานหัตถกรรม ท้องถิ่น และการสร้างความเท่าเทียมด้านแรงงานและเศรษฐกิจ ในด้านการเมือง งานพัฒนาชุมชนคือ



การสร้างสามัคคีระหว่างฮินดูกับมุสลิม การศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ รวมถึงการทำงานกับนักเรียนนักศึกษา และชาวนา ในด้านสังคมก็ยังเป็นเรื่องความสามัคคีระหว่างฮินดูกับมุสลิม การยกเลิกชนชั้นวรรณะ การยกระดับบทบาทและสถานภาพสตรี ด้านศิลปวัฒนธรรมประกอบด้วยงานการศึกษาแผนใหม่ ซึ่งครอบคลุมการศึกษาทุกด้านตั้งแต่เกิดจนตาย การรักษาความสะอาดภายในชุมชน การเผยแพร่ความรู้ ด้านสุขอนามัย และการห้ามจำหน่ายสุรา มหาตมะ คานธีต้องการทำงานพัฒนาชุมชนแบบบูรณาการ จะไม่แยกงานออกเป็นส่วนๆ หรือเป็นงานเฉพาะด้าน

## บทสรุป

หลักตรีภาวะสัมพันธ์ จากมหาตมะ คานธี ครอบคลุมแนวทางการทำงานแบบใหม่สามวิธีเพื่อบรรลุเป้าหมายที่เขาตั้งไว้ นั่นคือ ทำให้ฮินดูได้รับเอกราชในความหมายที่กว้างที่สุด ได้แก่ เอกราชทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อไปถึงเป้าหมายดังกล่าว ได้วาดภาพสังคมที่ปราศจากความรุนแรง สังคมที่ตั้งอยู่บนหลักการกระจายอำนาจที่ประชาชนรู้จักพึ่งตนเอง โดยทำงานบนหลักแห่งการเคารพตนเอง การใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ความสมานฉันท์ และการมีจิตใจมุ่งรับใช้ผู้ด้อยโอกาสในสังคม งานพัฒนาชุมชนคือยุทธศาสตร์การทำงานที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างเป้าหมายสองอย่าง คือ การปกครองตนเองอย่างสมบูรณ์ หรือ บูรณสวราชย์ กับ ความเป็นจริงในชีวิตประจำวันของคนในประเทศ

เราเห็นการอุทิศตัวของคานธีผ่านแนวคิดสามเรื่องนี้ เอกทศวัตรเผยให้เห็นคุณสมบัติภายใน หรือ ความดีงามที่ทำให้เขาเป็นมหาตมะโดยเฉพาะที่อินเดีย สัตยาเคราะห์เป็นวิถีชีวิต ปรัชญาและวิธีการต่อสู้ ซึ่งในแง่หนึ่งมันทำให้เขากลายเป็นที่รู้จักของคนทั้งโลก ส่วนงานพัฒนาชุมชนกลับไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร แต่ถึงกระนั้นก็ได้แสดงให้เห็นภูมิปัญญาจากอดีตที่ช่วยให้เขาดึงเอาพลังในตัวออกมาใช้ สัตยาเคราะห์คือผลงานที่ปรากฏเป็นจริงในปัจจุบัน และงานพัฒนาชุมชนคือสิ่งที่ทำให้เราพอจะมองเห็นภาพอนาคตที่เขาปรารถนา แม้ว่าภาพนั้นจะเลื่อนรางมากก็ตาม แต่งานทั้งสามด้านก็สัมพันธ์กัน ดุจเดียวกับที่อดีต ปัจจุบัน และอนาคตไม่อาจแยกจากกันได้ ในจำนวนหลักการ ๑๑ ข้อ คานธียืมมาจากอดีต ๗ ข้อ ได้แก่ ความจริง อหิงสา การไม่สะสมทรัพย์สินสมบัติ การไม่ลักขโมย การถือพรหมจรรย์หรือเว้นจากการเสพงาม การรู้จักประมาณในการบริโภค และความกล้าหาญ ทั้งหมดนี้แม้จะมาจากอดีตแต่ก็ยังมีค่าสำหรับทุกยุคทุกสมัย วัตรอีก ๔ ข้อ คือ การทำงานใช้แรงงาน สวเทศการเคารพหรือยอมรับต่อทุกศาสนา และการยกเลิกชนชั้นวรรณะ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเพราะความจำเป็นของสภาพสังคมในยุคสมัยของคานธี แต่ทั้งหมดนั้นก็ยังมีค่าล้ำสมัย และไม่เพียงแต่สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบันเท่านั้น เพราะดูเหมือนมันยิ่งกลายเป็นเรื่องสำคัญเมื่อปัจจุบันกำลังเคลื่อนเข้าสู่อนาคต

หลักการทั้ง ๗ ข้อ ที่ใช้ได้ในทุกกาลสมัยมีค่าสำหรับคนทุกประเทศขณะที่อีก ๔ ข้อที่เหลือยังสามารถนำไปปรับใช้ได้กับคนทั่วโลก หากปรับเปลี่ยนให้เหมาะสม เอกทศวัตน์จึงกล่าวได้ว่าอยู่เหนือกาลเวลาจริงๆ สัตยาเคราะห์นั้นแม้จะรู้กันว่าเป็นวิธีต่อสู้เพื่อเรียกร้องความยุติธรรม แต่แท้จริงก็เป็นวิถีชีวิต และหากจะดูชีวิตของคานธีผู้มองว่าเป้าหมายและวิธีการต้องสอดคล้องกันเป็นตัวอย่างสัตยาเคราะห์ก็ไม่ต่างอะไรกับหลักปรัชญาข้อหนึ่ง ส่วนงานพัฒนาชุมชนที่นำมาใช้เป็นยุทธวิธีในการต่อสู้ ก็เป็นการรวมเอาหลักการต่อสู้ที่เป็นอมตะเข้ากับความต้องการของสภาพสังคมในเวลานั้น และมันได้กลายเป็นเครื่องมือขึ้นสำคัญที่คานธีใช้สร้างสังคมอินเดียในอนาคตอย่างเป็นขั้นเป็นตอน

### บรรณานุกรม

- คานธี, โมฮันทาส การามจันทร์. **อัตชีวประวัติ หรือข้าพเจ้าทดลองความจริง**. แปลโดย กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. กรุงเทพมหานคร : อาศรมวัฒนธรรมไทย-ภารต, ๒๕๒๙.
- \_\_\_\_\_. **แด่นักศึกษา**. แปลโดย กรุณา- เรืองอุไร กุศลาสัย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ศึกษิตสยาม, ๒๕๒๑.
- \_\_\_\_\_. **โลกทั้งผองพี่น้องกัน**. แปล โดย กรุณา- เรืองอุไร กุศลาสัย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ลายสือไทย, ๒๕๒๓.
- นารายัน เดชชาย เขียน อนิตรา พวงสุวรรณ แปล. **คานธีรำลึก : มหาบุรุษอหิงสา**. กรุงเทพมหานคร : หจก.สามลดา, ๒๕๕๗.
- สวามีสัตยานันทบุรี. **มหาตมะ คานธี ผู้ปฏิวัติอินเดีย**. พระนคร : อาศรมวัฒนธรรมไทย-ภารต, ๒๕๔๕.
- A.C. Niemeijer, **The Khilafat Movement In India**. The Haque: Martinus Nijhoff, 1972.
- B.R. Ambedkar Ranade. **Gandhi and Jinnah**. Bombay : Thacker, & Co, 1943.
- Bose, Nirmal Kumar. **Selections From Gandhi**. Fouth Printing. Ahmedabad : Navajivan Publishing House, 1972.
- Gandhi M.K. . **An Autobiography. The Story of My Experiments with Truth**. tr. by Mahadev Desai, Fifth edition. Ahmedabad : Navajivan Publishing House, 1934.